

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Annika Bergstedt

Ska det vara kriminellt att knarka?
Kriminaliseringen av narkotikabruk ur ett straffrättsteoretiskt
perspektiv

LAGF03 Kandidatuppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Sacharias Votinius

VT 2014

Innehåll

ABSTRACT	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställning	5
1.3 Metod och material	5
1.4 Avgränsningar	6
1.5 Forskningsläge	7
1.6 Disposition	8
2 KRIMINALISERINGEN AV NARKOTIKABRUK	9
2.1 Narkotikastrafflagen	9
2.2 Kriminaliseringen av eget bruk	10
2.2.1 Kriminaliseringen genomförs	12
2.2.2 Skälen för kriminalisering	12
2.3 Straffskärpning	13
3 TEORI	15
3.1 Kriminaliseringsprinciper	15
3.2 När är kriminalisering berättigat?	16
3.2.1 Skyddsintresse	16
3.2.2 Skada	18
3.2.2.1 Paternalism	18
3.2.3 Effektivitet	20
4 ANALYS	21
4.1 Lagstiftarens argument	21
4.2 Lever kriminaliseringen upp till relevanta principer?	23
4.2.1 Skyddsintresse	23
4.2.2 Skada	23
4.2.3 Effektivitet	25
4.2.4 Klandervärdhet	25

4.3 Slutsatser

26

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

28

Abstract

This thesis concerns the issue of when it is legitimate to criminalize. The study focuses on the criminalization of drug use in Sweden and examines whether the criminalization can be justified using criteria from the liberal criminal theory.

The liberal criminal theory advocates a restrictive use of criminal law and it states that criminalization as a method for preventing unwanted behaviors ought to be used as a last resort. In order to prevent legislators from making arbitrary legislation the theory imposes a number of requirements. For one the legislator has to specify which interest the criminalization aims to protect and also what damage the interest is to be protected from. Furthermore the theory demands that criminalization is the most effective means in order to reduce the unwanted behavior. Because punishment reflects censure from society, advocates for the liberal criminal theory states that criminalization ought to be reserved for the most reprehensible acts.

When criminalization of drug use was carried out in Sweden in the eighties the importance of society's repudiation of all forms of association with drugs was emphasized. It was considered pressing that the political debate on prohibition of drug use came to an end so that time could be spent on other, more important, matters in the drug issue. It was presumed that criminalization would lead to an effect resulting in more youth abstaining from drugs.

It seems as if the provided reasons in favor of criminalization do not correspond with the demands put up in the liberal criminal theory. The legislator has not clarified what interests the legislation is meant to protect and neither what damage it is to be protected from. In addition to that there has not been any inquiry about the presumed effect of the criminalization. Continuing in the same way the legislator omits to explain why drug use is to be considered reprehensible. It seems as if the prohibition of drug use has been a way for the presiding government to remove an inconvenient issue from the agenda and at the same time win political points by showing ability in the drug issue.

Sammanfattning

Denna uppsats behandlar frågan om när det är berättigat att kriminalisera. Utgångspunkten har varit liberal straffrättsteori och studieobjektet har varit kriminaliseringen av narkotikabruk i Sverige. I uppsatsen undersöker jag huruvida de skäl som anfördes vid kriminaliseringen av narkotikabruk kan berättiga densamma utifrån relevanta principer från den liberala straffrättsteorin.

Den liberala straffrättsteorin förespråkar en restriktiv användning av straffrätten och menar att kriminalisering som metod för att komma till rätta med oönskade beteenden bör tillgripas i sista hand. För att hindra lagstiftaren från att genomföra godtyckliga kriminaliseringar uppställs därför ett antal krav. Dels måste lagstiftaren ange vilket intresse kriminaliseringen avser skydda liksom vilken skada intresset ska skyddas ifrån. Därutöver krävs att kriminalisering ska vara den mest effektiva metoden för att komma tillrätta med det oönskade beteendet. Eftersom straff uttrycker klander från samhällets sida menar förespråkare för den liberala straffrättsteorin att kriminalisering också bör förbehållas de mest förkastliga gärningarna.

När kriminaliseringen av narkotikabruk genomfördes i Sverige på åttiotalet betonades vikten av att samhället med kraft tog avstånd från alla former av befattning med narkotika. Det ansågs angeläget att den politiska debatt som omgärdat frågan fick ett slut så att tid kunde läggas på mer centrala frågor inom narkotikaområdet. Det antogs att en kriminalisering skulle leda till att fler ungdomar avstod från narkotika.

De skäl som anfördes till stöd för kriminalisering av narkotikabruk tycks ha utgått från andra faktorer än de som den liberala straffrättsteorin förespråkar. Lagstiftaren har inte på ett tydligt sätt formulerat vilka intressen lagstiftningen avser skydda och inte heller vilken skada den skyddar ifrån. Någon utredning om en kriminaliserings förmodade effekter har inte heller gjorts. I samma anda underlåter lagstiftaren att föra resonemang om huruvida det skulle vara klandervärt att bruka narkotika. Det verkar som att kriminaliseringen varit ett sätt för den sittande regeringen att avföra en obekvämlig fråga från debatten samtidigt som politiska poäng plockats på att visa handlingskraft i narkotikafrågan.

Förkortningar

BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Ds	Departementsserien
JuU	Justitieutskottet
PM	Promemoria
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen
RÅ	Riksåklagaren
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

”It has been obvious that respect for justice, and also any morality founded on concern for human welfare, are fragile constructions, liable to be toppled at any time by cruelty and fanaticism, and by the will to power. Alongside the balancing of conflicting moral claims, thinking about morality also includes thinking how barriers against evil are most reliably maintained: that is, about how a standard of bare decency in social arrangements is to be maintained; for this standard is always under threat.”¹

Straff är statens yttersta maktmedel över medborgarna. Straffet är ett hot som riktar sig mot medborgarna för att förmå dem att bete sig på önskvärda sätt. Dömda personer tvingas underkasta sig straff som på olika sätt tillfogar dem lidande. Ändå tillgriper vi straff när någon bryter mot den lagstiftning vi satt upp. Detta är nödvändigt för att få ett samhälle att fungera på ett tillfredsställande sätt. Vi vill ogärna att förkastliga beteenden ska kunna vidtas utan konsekvenser. De flesta anser att ett straffsystem behövs för att skydda vår frihet från de enskilda människor som hotar den. Det är dock viktigt att de gärningar som beläggs med straff verkligen är straffvärda, att den inskränkning i människors frihet som hotet om straff utgör kan rättfärdigas liksom att utrymmet för godtycke är minimalt. Eftersom kriminalisering är en politisk aktivitet finns det alltid risk för att kriminalisering används för att fylla politiska syften, snarare än att skydda vissa samhälleliga intressen. Därför finns det ett flertal straffrättsliga principer som ska fungera som hinder för politiskt maktmissbruk eller godtycke i kriminaliseringsförfaranden. Principerna kan sammanfattas i ett antal frågor; vilka intressen avser kriminaliseringen att skydda? På vilket sätt utgör det kriminaliserade beteendet en skada på intresset? Är beteendet klandervärt? Är kriminalisering nödvändigt för att komma till rätta med problemet? Om lagstiftaren inte kan besvara dessa frågor på ett tillfredsställande sätt finns det risk för att kriminaliseringen inte är befogad.

Bruk av narkotika har varit kriminaliserat i Sverige i drygt tjugofem år. För många av oss som är uppvuxna under åttio- och nittiotalen är den ordningen ”naturlig” såtillvida att vi aldrig upplevt något annat. Många tycker förmodligen att kriminaliseringen vid ett första påseende är förnuftig – inte vill vi väl att människor ska använda droger? Vid införandet av narkotikastrafflagen på sextiotalet valde dock lagstiftaren att lämna användandet av narkotika utanför det straffbara området. Därefter förblev

¹ Hampshire 1983, s. 168.

narkotikabruk lagligt under tjugo års tid. Det är således inte någon naturlag som gör att bruket av narkotika är kriminaliserat. Ändå kriminaliserades narkotikabruk under slutet av åttiotalet och har förblivit kriminaliserat sedan dess. De argument som anfördes till stöd för en kriminalisering gick i mångt och mycket ut på att visa politisk enighet i narkotikafrågan och signalera avståndstagande från all form av kontakt med narkotika. Det fanns också en idé om att en kriminalisering av narkotikabruk kunde ha psykologisk effekt på ungdomar och fungera preventivt.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att studera kriminaliseringen av narkotikabruk ur ett straffrättsteoretiskt perspektiv. Kriminaliseringen av narkotikabruk är intressant eftersom narkotikabruk framför allt skadar brukaren. Det är inte särskilt kontroversiellt att vilja förbjuda beteenden som skadar andra men hur bör man ställa sig till kriminalisering av beteenden där skadan riktas mot den egna personen? Inom den liberala straffrättsteorin finns ett antal kriterier som en kriminalisering bör uppfylla för att vara berättigad. Min övergripande frågeställning för den här uppsatsen är huruvida de skäl som fördes fram i förarbetena till stöd för kriminalisering uppfyller dessa kriterier. I samband med detta har jag också försökt besvara frågan hur argumenten för och emot kriminalisering såg ut samt hur pass hållbara de är.

1.3 Metod och material

I redogörelsen för framväxten av kriminaliseringen av narkotikabruk har jag använt rättsdogmatisk metod.² Syftet har dock inte varit att fastställa gällande rätt utan snarare att undersöka de argument som fördes fram till stöd för och emot kriminalisering. Till hjälp har jag använt mig företrädesvis av propositioner, utskottsbetänkanden och statliga utredningar.

Principerna om kriminalisering som används i uppsatsen utgår från liberal straffrättsteori. Detta kan motiveras med att den liberala straffrättsteorin

² Korling & Zamboni 2013, s. 21.

tycks vara den förhärskande i Sverige. Två statliga utredningar har utgått från liberal teori när de undersökt vilka principer lagstiftaren bör uppfylla vid en tilltänkt kriminalisering. Därför är det rimligt att förvänta sig att lagstiftaren uppfyller dessa principer. För att ta reda på vilka krav den liberala teorin ställer på lagstiftaren har jag använt statliga utredningar på området samt doktrin. Ur doktrinen har jag framför allt använt mig av verk skrivna av straffrättsteoretikerna Nils Jareborg och Claes Lernestedt eftersom de, under arbetets gång, framstått som dominerande på området i Sverige. För att ha tillräckligt med material till avsnittet om skada har jag även använt ett verk skrivet av Andrew Simester och Andreas von Hirsch, båda professorer vid Cambridge University.

Under arbetet har jag utgått från ett kritiskt perspektiv där jag studerar kriminaliseringen utifrån de kriterier som den liberala straffrättsteorin uppställer. Ett skäl till detta är att det generellt är mer intressant att kritiskt analysera en lagstiftning än att hylla den. Eftersom kriminaliseringen av narkotikabruk tycks ha motiverats genom andra parametrar än de som den liberala teorin uppställer blir det därför mer relevant att använda den liberala teorin.

1.4 Avgränsningar

Uppsatsämnet behandlar kriminalisering. De frågor och teorier som rör bestraffning kommer således endast att beröras i den mån det är nödvändigt för att belysa och besvara frågeställningen.

Principerna om kriminalisering som används i uppsatsen utgår från en liberal straffrättsteori. Alternativa straffrättsteorier får inte något utrymme i uppsatsen. Anledningen till detta har jag redogjort för ovan. Hur kriminaliseringen av narkotikabruk skulle bedömas utifrån andra principer, med andra politiska utgångspunkter, är en intressant fråga som dock får besvaras i en annan uppsats.

Uppsatsen begränsar sig till att behandla de argument som anfördes i offentliga utredningar och förarbeten och tar inte upp den debatt som fördes utanför dessa medier. Anledningen till detta är att det torde vara de skäl som förs fram i förarbeten som är bärande för lagstiftningen. Det skulle också vara svårt att innanför tidsramen undersöka alla de argument som eventuellt kan finnas för och emot en kriminalisering av narkotikabruk. Detta gör

bland annat att barnperspektivet och anhörigperspektivet på frågan om narkotikabruk faller utanför uppsatsens omfattning. På grund av tidsramen har jag också valt att använda de förarbeten och utredningar som ligger närmast i tiden innan kriminaliseringen av narkotikabruk genomfördes. Det torde dessutom vara de argument som ligger närmast i tiden som är mest relevanta för vilket resultat debatten utmynnade i.

1.5 Forskningsläge

Generellt kan sägas att doktrinen och forskningen i Sverige varit mer inriktad på frågor om bestraffning än frågor rörande kriminalisering. Som jag redan nämnt finns det dock två straffrättsteoretiker som mer ingående behandlat området: Jareborg och Lernestedt. Det finns även två statliga utredningar på området: Åklagarutredningen som utkom 1992 och Straffanvändarutredningen som utkom 2013. Åklagarutredningen ledde fram till en proposition som bland annat behandlade frågan om vilka faktorer som bör föreligga för att en kriminalisering ska anses befogad.³ Bakgrunden var en pågående straffrättslig inflation och utgångspunkten var att kriminalisering skulle användas med försiktighet.⁴ I Straffanvändarutredningen konstateras att problem med straffrättslig inflation kvarstår än idag. De kriterier som Åklagarutredningen ledde fram till tycks vara oanvända och kriminalisering används fortfarande slentrianmässigt av lagstiftaren. Straffanvändarutredningen, som ännu inte lett fram till någon proposition, utvecklar och konkretiserar Åklagarutredningens kriterier för kriminalisering.⁵

I en rapport från BRÅ som utkom år 2000 gjordes en utvärdering av kriminaliseringen av narkotikabruk. Rapporten inriktades framför allt på vilka konsekvenser kriminaliseringen fått för rättsväsendets arbete mot narkotikamissbruk.⁶ Andra som undersökt kriminaliseringens effekter är kriminologiprofessor Henrik Tham och straffrättsprofessor Per Ole Träskman.⁷ Det finns dock inte lika mycket material vad gäller själva kriminaliseringsförfarandet och den politiska debatt som fördes. Jag är intresserad av vilka argument som talade för respektive emot en

³ Prop. 1994/95:23, s. 55.

⁴ Prop. 1994/95:23, s. 52-53.

⁵ SOU 2013:38, s. 476-478.

⁶ BRÅ 2000, s. 5.

⁷ Se bland annat: Tham 2009, s 432; Träskman 2009, s. 43.

kriminalisering och hur det kom sig att en kriminalisering slutligen genomfördes. Den här uppsatsen handlar inte om hur kriminaliseringen av narkotikabruk har fungerat, utan den behandlar ämnet om det över huvud taget var berättigat att genomföra kriminaliseringen.

1.6 Disposition

Uppsatsen är indelad i tre delar. Den första delen redogör kort för hur narkotikastrafflagen kom till samt hur den ser ut i dagsläget. Större delen av kapitlet behandlar bakgrunden till hur beslutet om kriminalisering av narkotikabruk växte fram samt vilka argument som anfördes för och emot en kriminalisering. Mot slutet redogörs i korta ordalag för den straffskärpning som senare infördes. I andra delen presenteras några av de principer som den liberala straffrättsteorin förespråkar. Delen behandlar frågan om vad kriminalisering är för något, hur det fungerar samt några allmänna principer. Därefter presenteras de kriterier som bör uppfyllas för att en kriminalisering ska anses vara motiverad. I den sista och avslutande delen analyseras de skäl som i förarbetena anfördes till stöd för kriminalisering. Sist i kapitlet presenterar jag min slutsats.

2 Kriminaliseringen av narkotikabruk

2.1 Narkotikastrafflagen

Narkotikastrafflagen⁸ infördes 1968 och ersatte vissa bestämmelser i den tidigare narkotikaförordningen. Det straffbara området täckte tillverkning, saluhållande, överlåtelse och innehav av narkotika.⁹ Huruvida själva användandet av narkotika skulle vara straffbelagt berördes inte i förarbetena men det underströks att kriminaliseringen av narkotikainnehav inte fick stå i vägen för att ge missbrukare vård.¹⁰

Under de följande åren ändrades narkotikastrafflagen ett flertal gånger.¹¹ Bland annat höjdes straffskalan för grovt narkotikabrott från fängelse lägst sex månader och högst fyra år till fängelse lägst två år och högst tio år. 1988 utvidgades det straffbara området till att omfatta eget bruk av narkotika.¹² På detta följde en straffskärpning 1993 som, genom att fängelse infördes på straffskalan för eget bruk, möjliggjorde användande av olika polisiära tvångsmedel.¹³ Under EU:s inflytande har kriminaliseringen utvidgats till att omfatta så kallade narkotikaprekursorer, det vill säga ämnen som kan användas vid framställning av narkotika.¹⁴

Idag omfattar det kriminaliserade området all befattning med narkotika och narkotikaprekursorer. Narkotikabrotten delas in i tre svårighetsgrader; ringa brott, brott av normalgraden samt grovt brott.¹⁵

⁸ SFS 1968:64

⁹ Prop. 1968:7, s. 2-3.

¹⁰ Prop. 1968:7, s. 112.

¹¹ SFS 1969:33; SFS 1972:193; SFS 1981:226.

¹² SFS 1988:286.

¹³ Prop. 1992/93:142, s. 1.

¹⁴ Prop. 2005/06:42, s. 1; 9 § Narkotikastrafflagen.

¹⁵ 1-3 §§ Narkotikastrafflagen.

2.2 Kriminaliseringen av eget bruk

När bruk av narkotika kriminaliserades våren 1988 var det resultatet av flera års intensiv debatt. I början av åttiotalet lades ett flertal motioner med innehåll att även brukandet av narkotika borde vara kriminaliserat. Dessa avslogs dock med den något knappa motiveringen att det inte fanns skäl att överväga en sådan kriminalisering.¹⁶ Frågan om kriminalisering av eget bruk fortsatte emellertid vara uppe på agendan.

1982 utkom BRÅ med en promemoria om narkotikabrottsligheten i Sverige. Denna berörde ett flertal frågor om hur lagstiftningen kring narkotika borde se ut i Sverige, däribland frågan om kriminalisering av eget bruk. Promemorian avfärdade tanken på kriminalisering. Skälet var att den skada som uppstår genom missbruk bara drabbar missbrukaren själv och att det strider mot grundläggande straffrättsliga principer att straffbelägga beteenden som riktar sig mot den egna personen, s.k. paternalistisk lagstiftning. På grund av det medicinska beroendet vid tungt missbruk ansågs det dessutom vara utsiktslöst att med hot om straff försöka reglera missbruket.¹⁷

På regeringens initiativ inrättades 1982 en narkotikakommission med uppgift att ge förslag om åtgärder mot narkotikamissbruket.¹⁸ I kommissionens åttonde PM avhandlades frågan om kriminalisering av eget bruk. Efter omfattande argumentation intog kommissionen ståndpunkten att kriminalisering av eget bruk inte borde genomföras.¹⁹ Skälen var flera. Förutom att en sådan lagstiftning skulle vara paternalistisk och kunna förväntas ha föga påverkan på det tunga missbruket menade kommissionen att kriminaliseringen skulle äventyra missbrukarnas vilja att söka vård.²⁰ Vidare ansågs en kriminalisering av eget bruk vara överflödigt eftersom bruk i de allra flesta fall föregicks av ett olagligt innehav. Bruk kunde alltså sägas vara indirekt straffbart. Dessutom menade kommissionen att de argument för kriminalisering, som hänvisade till vikten av samhällets avståndstagande mot narkotikan, kraftigt överdrev den straffria zonen som fanns. Ett annat argument som framfördes av kriminaliseringsförespråkarna var de bevissvårigheter som uppstod när det skulle styrkas att en drogpåverkad person vid ett tidigare skede varit innehavare av drogen. I de fallen skulle

¹⁶ JuU 1981/82:47, s. 16; JuU 1982/83:37, s. 16.

¹⁷ BRÅ 1982, s. 71-72.

¹⁸ SOU 1984:13, s. 7.

¹⁹ Narkotikakommissionen 1983, s. 12.

²⁰ Narkotikakommissionen 1983, s. 4.

det vara lättare att styrka att personen åtminstone använt drogen.²¹ Mot detta hade kommissionen en rad invändningar. Förutom att mycket inte ansågs vara vunnet på att vid enstaka tillfällen kunna döma personer för konsumtion av narkotika menade kommissionen att problem var att vänta med den analysverksamhet som skulle behöva tillgripas. Dels fanns problem med testernas tillförlitlighet och räckvidd, dels skulle de blod- och urinprov som misstänkta personer skulle behöva underkasta sig vara kraftigt integritetskränkande. Detta skulle slå mot de personer i samhället som i högre grad än andra missbrukar på gatan eller i s.k. ”knarkarkvarter”. Detta eftersom dessa personer är synligare för polisen. Kommissionen menade att en kriminalisering som gav möjlighet till kroppsbesiktning därför skulle få en ”utpräglad karaktär av klasslagstiftning”.²² Det ansågs också vara negativt för frågor om vård och behandling av missbrukare att kriminalisera användandet av droger. Den som vände sig till sjukvården för behandling för sitt missbruk skulle samtidigt tvingas ange sig själv för brott. Slutligen framhöll kommissionen att en kriminalisering av narkotikabruk skulle vara ett sätt för lagstiftaren att visa handlingskraft utan att egentligen göra någonting, och att sådana åtgärder ofta leder till mer skada än nytta.²³ I sitt slutbetänkande stod kommissionen fast vid att kriminalisering av eget bruk inte borde genomföras.²⁴

De efterföljande åren fortsatte kraven på kriminalisering. I ett betänkande av justitieutskottet, som återigen avfärdade idén om kriminalisering av eget bruk, gjorde den borgerliga minoriteten en reservation om att kriminalisering borde genomföras. Som skäl anfördes vikten av att samhället med kraft tog avstånd från allt olovligt narkotikabruk. Detta ansågs särskilt viktigt i kampen för att förmå ungdomar att avstå narkotika. En kriminalisering skulle ge argumenten mot narkotika en större tyngd och därmed vara av psykologisk, såväl som principiell, betydelse. Det faktum att både Norge och Finland hade en lagstiftning med innehåll att eget bruk var olagligt anfördes som stöd för ”det naturliga” i en sådan hållning. Beträffande argumentet om att missbrukare skulle undandra sig vård framhölls att sekretessen inom sjukvården gjorde att detta inte kunde anses vara en risk. Argumentet att det straffria området var så pass litet, och därför inte nödvändigt att kriminalisera, avfärdades med att det var just i det området många ungdomar fick sin första kontakt med narkotika.²⁵

²¹ Narkotikakommissionen 1983, s. 8-9.

²² Narkotikakommissionen 1983, s. 11

²³ Narkotikakommissionen 1983, s. 10-12.

²⁴ SOU 1984:13, s. 88.

²⁵ JuU 1984/85:12, s. 40-41.

2.2.1 Kriminaliseringen genomförs

I november 1986 utkom justitiedepartementet med förslag om att all befattning med narkotika skulle kriminaliseras.²⁶ Som skäl anfördes vikten av att samhället visade enighet i narkotikafrågan. Den åsiktssplittring som förekommit i frågan beskrevs som olycklig och det ansågs angeläget att samstämmighet uppnåddes så att ärendet kunde avföras som debattämne. På det sättet skulle tid kunna ägnas åt andra, mer centrala, frågor på narkotikaområdet. Vidare framhölls att de gränsdragningsproblem som förelåg mellan innehav och konsumtion skapade förvirring och medförde praktiska svårigheter för polis och andra rättsvårdande myndigheter.²⁷

Justitiedepartementets promemoria ledde till att den socialdemokratiska regeringen 1987 lade fram förslag till riksdagen om att användandet av narkotika skulle kriminaliseras. Förslaget stadgade böter som straff för den som endast brukat narkotika och i de fall bruket uppdagats genom att gärningsmannen sökt eller underkastat sig vård eller behandling skulle ansvar inte utdömas.²⁸ Regeringens förslag röstades igenom och den första juli 1988 infördes kriminaliseringen av användandet av narkotika i narkotikastrafflagen.²⁹

2.2.2 Skälen för kriminalisering

De argument regeringen anförde till förmån för en kriminalisering var bland annat vikten av att samhället kraftigt och konsekvent tog avstånd från alla former av befattning med narkotika. Det straffria område som fanns befarades ge upphov till en bristande tilltro hos allmänheten avseende myndigheternas möjligheter att förhindra narkotikans utbredning. Tanken att kriminaliseringen kunde ha en psykologisk och preventiv effekt på ungdomar att avstå droger framhölls som ytterligare skäl. Precis som i justitieutskottets promemoria togs frågan om åsiktssplittring upp som argument för kriminalisering. Resonemanget var att genom att avföra frågan från dagordningen kunde narkotikaarbetet inrikta sig på viktigare frågor.³⁰

²⁶ Ds Ju 1986:8, s. 44.

²⁷ Ds Ju 1986:8, s. 28-29.

²⁸ Prop. 1987/88:71, s. 1-2.

²⁹ SFS 1988:286.

³⁰ Prop. 1987/88:71, s. 16.

Många av de argument mot en kriminalisering som framkommit i debatten bemöttes i propositionen. Invändningen att kriminaliseringen skulle vara paternalistisk och därmed gå emot grundläggande straffrättsliga principer bemöttes med argumentet att en sådan kriminalisering ändå bör kunna genomföras om beteendet skadar också andra skyddsintressen. Det framfördes dock inte vilka skyddsintressen det skulle handla om. Vidare framhölls att eftersom bruk av narkotika i de allra flesta fall föregicks av ett straffbelagt innehav handlade frågan inte om principen om paternalistisk lagstiftning utan snarare om den praktiska frågan huruvida viss befattning med narkotika skulle vara lagligt.³¹

Ett ytterligare problem med kriminalisering som framkom i debatten handlade om missbrukarnas möjlighet att söka och få vård. Det fanns de som befarade att en kriminalisering kunde få negativa effekter på missbrukares vilja att söka vård. Invändningen bemöttes med förståelse i propositionen och vikten av att utforma kriminaliseringen så att den inte inverkade negativt på missbrukarvården underströks.³² Genom att bestämma straffet till böter avsåg lagstiftaren markera att meningen inte var att ersätta de socialrättsliga insatserna mot narkotikabruk med straffrättsliga. En bestämmelse om straffrihet förespråkades också i de fall då bruket av narkotika uppdagats i samband med att personen sökt eller underkastat sig vård. Det faktum att vårdgivande myndigheter och organ arbetade under sekretess ansågs inte vara tillräckligt. Dessutom ansågs det faktum att en vårdsökande missbrukare skulle vara tvungen att ange sig själv för brott som en självmotsägelse i narkotikapolitiken. Vikten av att inte avskräcka personer från att söka vård gjorde att bestämmelserna om åtalsunderlåtelse inte heller ansågs utgöra tillräcklig garanti för att en sådan effekt inte skulle äga rum.³³

2.3 Straffskärpning

Några år efter kriminaliseringen kom den borgerliga regeringen med förslag om att straffet för eget bruk av narkotika skulle skärpas och att fängelse skulle införas på straffskalan. Vidare föreslogs att bestämmelsen om ansvarsfrihet i de fall bruk av narkotika uppdagats genom vårdkontakt

³¹ Prop. 1987/88:71, s. 17.

³² Prop. 1987/88:71, s. 17.

³³ Prop. 1987/88:71, s. 21-23.

skulle utgå.³⁴ Flera argument anfördes till stöd för förslaget. Bland annat ansågs inte straffskalan för eget bruk motsvara gärningens straffvärde. Vidare framhölls möjligheten att döma till skyddstillsyn och att tillgripa olika tvångsmedel, såsom kroppsbesiktning, som argument för att införa fängelse i straffskalan. Avskaffandet av ansvarsfrihetsregeln motiverades med att reglerna om åtalsunderlåtelse istället skulle kunna användas samt att vårdsökande i de flesta fall skyddades av sekretessreglerna i vården.³⁵

³⁴ Prop. 1992/93:142, s. 1.

³⁵ Prop. 1992/93:142, s. 18-19.

3 Teori

3.1 Kriminaliseringsprinciper

Även om det råder delade meningar om hur kriminalisering bör ske så är de flesta överens om att ett straffsystem behövs för att ett samhälle ska kunna fungera tillfredsställande.³⁶ Straffhotet fungerar som en social kontroll där myndigheterna genom att kriminalisera vissa beteenden styr medborgarnas beteenden. Det finns även former av social kontroll med mindre repressiv karaktär, såsom information, utbildning eller avtal.³⁷ Eftersom straff på ett kraftfullt sätt uttrycker klander från samhällets sida, och eftersom det innefattar lidande eller obehag för personen som utsätts, påtalas inte sällan att kriminalisering bör användas som sista utväg. Denna syn brukar kallas ”ultima ratio” vilket betyder ”sista argumentet”.³⁸

Syftet med kriminalisering är att påverka människors beteenden i en riktning som anses önskvärd.³⁹ Hur kriminaliseringen fyller detta syfte finns det olika teorier om. En vanlig sådan handlar om allmänprevention.⁴⁰ Kriminaliseringens allmänpreventiva syfte implementeras genom tre olika påverkansparametrar; avskräckning, moralbildning och vanebildning. Idén om avskräckning är att risken för bestraffning ska fungera som argument för individen att avstå från en handling som det annars finns skäl att företa.⁴¹ Moral- och vanebildning sker genom att lagstiftarens normer införlivas hos medborgarna och så småningom också upprätthålls genom olika former av informell social kontroll, till exempel inom familjen eller arbetsplatsen.

Utöver kriminaliseringens allmänpreventiva funktion fungerar en kriminalisering också symboliskt.⁴² Denna symbolverkan kan utnyttjas genom att lagstiftaren inför nya, eller skärper redan befintliga, straffbestämmelser trots att det egentligen inte föreligger några praktiska

³⁶ Lernestedt 2003, s. 112-113.

³⁷ Jareborg 2001, s. 46-47; Asp, Ulväng & Jareborg 2013, s. 30 och 32.

³⁸ Asp, Ulväng & Jareborg 2013, s. 33; Lernestedt 2003, s. 15; Träskman 1995, s. 148; SOU 1992:61 s. 106; SOU 2013:38 s. 18.

³⁹ Asp, Ulväng & Jareborg 2013, s. 34; Lernestedt 2003, s. 110.

⁴⁰ Jareborg 1995, s. 21.

⁴¹ Asp, Ulväng & Jareborg 2013, s. 34.

⁴² Asp, Ulväng & Jareborg 2013, s. 35.

behov.⁴³ I de fallen fungerar kriminalisering som ett medel för lagstiftaren att inför en oroad allmänhet visa handlingskraft.⁴⁴ Syftet med sådan lagstiftning är inte att tillgodose eventuella straffrättsliga behov utan snarare att vinna politiska poäng.⁴⁵

Kriminalisering som medel för att förmå människor att bete sig på ett visst sätt är repressivt och ett sätt för lagstiftaren att begränsa individens frihet.⁴⁶ Det är också menat att straffet ska orsaka individen obehag.⁴⁷ Som nämnt finns det därför anledning att använda kriminalisering som sista utväg. Ytterligare skäl till att begränsa användningen av straffrätt är att kriminaliseringens effekt förmodligen skulle öka om straffhotet användes bara till de mest förkastliga gärningarna. En överkriminalisering kan leda till att det uppkommer diskrepans mellan lagstiftningen och allmänhetens uppfattning om vad som är rimligt.⁴⁸ I den utsträckning nya kriminaliseringar införs utan att rättsväsendet tillförs ökade resurser finns dessutom anledning att tro att kriminaliseringens brottsavhållande verkan undergrävs eftersom överträdelser inte beivras. Allmänhetens förtroende för straffsystemet kan därmed komma att urholkas.⁴⁹ En utgångspunkt för kriminalisering bör därför vara att det förbehålls de mest förkastliga eller allvarliga gärningarna och tillgrips endast när kriminalisering framstår som den mest effektiva metoden.⁵⁰

3.2 När är kriminalisering berättigat?

3.2.1 Skyddsintresse

Kriminalisering används som medel för att kontrollera människors beteende. För att en sådan kontroll ska vara motiverad krävs inom den liberala

⁴³Victor 1995, s. 73-74.

⁴⁴Victor 1995, s. 74; Jareborg 1995, s. 31.

⁴⁵Victor 1995, s. 74.

⁴⁶SOU 1992:61, s. 104; SOU 2013:38, s. 492.

⁴⁷SOU 1992:61, s. 105.

⁴⁸Asp, Ulväng & Jareborg 2013, s. 43.

⁴⁹Asp, Ulväng & Jareborg 2013, s. 43; SOU 2013:38, s. 19; SOU 1992:61, s. 106.

⁵⁰SOU 2013:38, s. 475 och 479.

straffrättsteorin att det finns något värde eller intresse som är värt att skydda, s.k. skyddsintressen.⁵¹

Vad som anses vara skyddsintressen varierar mellan olika samhällen och det kan också ändras i takt med samhällsutvecklingen. Det råder ingen konsensus över vilka intressen som är värda att skydda och därför går det heller inte ge någon uttömmande uppräkningslista. Det finns dock intressen som de flesta anser är skyddsvärda. Till dem hör bland annat liv, frihet, hälsa, egendom, demokrati, statens oberoende och allmän ordning. Ledning kan också hämtas från uppräkningslistan av de grundläggande fri- och rättigheterna i kapitel två i regeringsformen.⁵²

En indelning av skyddsintressen kan göras i "individintressen" och "allmänintressen". Till individintressena räknas tillgång till liv, fysisk och psykisk hälsa samt fysisk och psykisk integritet. Allmänintressena präglas av en önskan om att medborgare ska kunna utgå från att andra medborgare sköter sin del av det samhällseliga samarbetet. Till denna kategori hör bland annat trafikreglerna.⁵³ En annan grupp som hör under allmänintressena är de straffbud som syftar till att skydda samhället från beteenden som hotar lugnet och ordningen.⁵⁴

Ytterst är det en samhällspolitisk fråga vilka skyddsintressen som ska tillmätas betydelse vid en eventuell kriminalisering.⁵⁵ Det som är viktigt om målet är att begränsa det kriminaliserade området är framför allt att ett skyddsintresse anges samt *varför* intresset ska anses vara skyddsvärt.⁵⁶ I sammanhanget bör åtminstone tre krav ställas på lagstiftaren:

1. Lagstiftaren måste ange vad som är tänkt att skyddas med kriminaliseringen.⁵⁷
2. Om ett intresse anges får intresset inte bara vara frånvaron av det beteende som straffbudet träffar. Som skäl för kriminalisering av att underlåta att använda blåa soppåsar får inte anges "intresset av att blåa soppåsar används". Lagstiftaren måste motivera varför det är önskvärt att blåa soppåsar används.⁵⁸

⁵¹ Asp, Ulväng & Jareborg 2013, s. 39.

⁵² SOU 2013:38, s. 482.

⁵³ Lernestedt 2003, s. 174-175.

⁵⁴ Lernestedt 2003, s. 177-178.

⁵⁵ Lernestedt 2003, s. 180; Victor 1995, s. 71.

⁵⁶ SOU 2013:38, s. 482.

⁵⁷ Lernestedt 2003, s. 166

⁵⁸ Lernestedt 2003, s. 167

3. Intresset som anges får inte heller bara beskriva vad som uppenbart är motsatsen till (eller alternativ till) det beteende som straffbudet träffar. Som skäl för kriminalisering av underlåtenhet att använda blåa soppåsar bör inte godtas "intresset av att röda, svarta, gula (och så vidare) soppåsar inte används".⁵⁹

3.2.2 Skada

För att en kriminalisering ska anses vara godtagbar är utpekandet av ett skyddsintresse en nödvändig, men inte tillräcklig, förutsättning. Det krävs också att det kriminaliserade beteendet kan sägas innebära en skada eller fara för skada på skyddsintresset.⁶⁰ Precis som med begreppet "skyddsintresse" kan det vara svårt att närmare precisera vad som menas med "skada".⁶¹ Klart är att det rör sig om någon slags negativ påverkan på ett skyddsintresse.⁶²

Skada kan drabba både individer, grupper av individer och samhälle.⁶³ Det går härvid att skilja på olika slags skador. Det finns de som menar att kriminaliseringar endast ska syfta till att skydda från den skada som drabbar brottsoffret i det konkreta fallet, s.k. "offerskada".⁶⁴ Stöld ska med det resonemanget vara olagligt eftersom det skadar den som blir bestulen. Det är dock ofta motiverat att kriminalisera trots att skada inte direkt drabbar ett brottsoffer. Det kan handla om att personer indirekt skadas om någon annan fuskar med skatten eller att samhället i stort skadas om respekten för myndigheter undermineras genom exempelvis uppvigling.⁶⁵ Denna senare typ av skada kan kallas "gemenskapsskada".⁶⁶

3.2.2.1 Paternalism

⁵⁹ Lernestedt 2003, s. 168.

⁶⁰ SOU 2013:38, s. 483.

⁶¹ Asp, Ulväng & Jareborg 2013, s. 41; Lernestedt 2003, s. 183-184; SOU 2013:38, s. 484.

⁶² Lernestedt 2003, s. 181.

⁶³ Asp, Ulväng & Jareborg 2013, s. 41

⁶⁴ Lernestedt 2003, s. 190.

⁶⁵ Simester & von Hirsch 2011, s. 38.

⁶⁶ Lernestedt 2003, s. 191.

En vanligt företrädd mening är att kriminalisering av beteenden där individen bara tillfogar sig själv skada, s.k. paternalistisk lagstiftning, bör undvikas.⁶⁷ De som företräder en sådan mening anser att individens rätt till självbestämmande är viktigare än att förhindra att individen skadar sig själv.⁶⁸ För att lagstiftning ska anses vara paternalistisk krävs att skadan endast drabbar personen som straffbudet avser skydda.⁶⁹ En fråga i sammanhanget blir om det finns några gärningstyper där skada bara drabbar en själv. Hur detta ska förstås är något oklart. Det är inte svårt att föreställa sig att beteenden som skadar en själv kan leda till utnyttjande av allmänfinansierad sjukvård vilket kan sägas ”skada” skattebetalarna. Vilken slutsats som nås beror därför på hur begreppet ”skada” definieras.⁷⁰ Det finns de som anser att ”skada” i *straffrättsligt* relevant bemärkelse inte föreligger när skada endast riktas mot individen själv.⁷¹ En annan inställning är att beteenden som skadar den egna individen alltid går ut över samhället i någon grad eftersom beteendena har en negativ inverkan på de intressen rättsordningen ansett vara av vikt att skydda.⁷²

Ett problem med paternalistiska kriminaliseringar är att straffbudet syftar till att skydda individen från skadliga beteenden samtidigt som det, vid överträdelser, straffar samma individ. Är straffen väldigt stränga kan kriminaliseringen sägas motverka sig själv eftersom straffet i sig kan orsaka individen mer skada än det straffbelagda beteendet. Om det däremot är lindriga straff som föreskrivs är det inte säkert att kriminaliseringen skulle vara värre för individen än det skulle vara att ägna sig åt det kriminaliserade beteendet. Trots det bör paternalistiska kriminaliseringar undvikas. Skälet är att kriminalisering ger starkt uttryck för klander från samhällets sida.⁷³ Till skillnad från andra typer av social kontroll ger kriminalisering inte utrymme för någon valfrihet utan är ett rent tvångsmedel.⁷⁴

Det är inte ovanligt att hävda att viss, mindre ingripande, form av paternalistisk lagstiftning kan vara godtagbar. Ofta hänvisas då till tvånget att använda bilbälte. I sådana fall kan kriminaliseringen rättfärdigas genom att den innebär ett relativt mildt intrång i individens frihet samtidigt som den förhindrar stor skada.⁷⁵

⁶⁷ Asp, Ulväng & Jareborg 2013, s. 41; SOU 2013:38, s. 484.

⁶⁸ Lernestedt 2003, s. 218.

⁶⁹ Lernestedt 2003, s. 213.

⁷⁰ Lernestedt 2003, s. 215.

⁷¹ Simester & von Hirsch 2011, s. 143; Lernestedt 2003, s. 218.

⁷² Lernestedt 2003, s. 220 och 223.

⁷³ Simester & von Hirsch 2011, s. 157.

⁷⁴ Simester & von Hirsch 2011, s. 161.

⁷⁵ Asp, Ulväng & Jareborg 2013, s. 42; Simester & von Hirsch 2011, s. 160-161.

3.2.3 Effektivitet

Redan 1992 stadgade Åklagarutredningen att en kriminalisering bör uppfylla vissa krav på effektivitet för att den ska anses vara befogad.⁷⁶ I Straffanvändarutredningen, som publicerades elva år senare, formuleras effektivitetskravet som ett krav på att kriminalisering endast ska tillgripas om det inte finns någon tillräckligt effektiv alternativ metod.⁷⁷ Anledningen till detta är flera. Det faktum att överkriminalisering kan inverka negativt på straffsystemet har redan berörts. Ytterligare skäl att tillgripa kriminalisering i sista hand är att straff är ett sätt att stigmatisera den som mottar det. Det kan upplevas belastande för den enskilde och det kan också få konsekvenser för en persons möjligheter att i framtiden få arbete. Därför kan det ibland vara befogat att avstå från en kriminalisering som i övrigt uppfyller kraven på exempelvis skyddsintresse och skada.⁷⁸ Vid dylika fall bör tre överväganden göras;

1. Finns det redan en handlingsdirigerande regel som är tillräckligt effektiv för att motverka det oönskade beteendet?
2. Om inte – kan beteendet motverkas tillräckligt effektivt med en regel som inte är repressiv, till exempel civilrättsligt?
3. Om inte ska i första hand vite, sanktionsavgift eller återkallelse av tillstånd användas. Straff ska användas i sista hand.⁷⁹

⁷⁶ SOU 1992:61, s. 111.

⁷⁷ SOU 2013:38, s. 492.

⁷⁸ SOU 2013:38, s. 493.

⁷⁹ SOU 2013:38, s. 498.

4 Analys

4.1 Lagstiftarens argument

Det är huvudsakligen tre argument som i förarbetena presenteras till stöd för kriminalisering; vikten av att samhället kraftigt markerar sitt avståndstagande mot narkotika, den psykologiska och preventiva effekten en kriminalisering kan ha på ungdomar samt intresset av att avföra frågan som debattämne.

Det sistnämnda argumentet kan ifrågasättas på flera punkter. Dels finns det skäl att vara kritisk mot en politik med mål att alla ska vara eniga. Utan politisk oenighet skulle debattklimatet bli relativt torftigt och poängen med att ha demokrati skulle delvis förloras. Idén om att en kriminalisering skulle avhålla ungdomar från att testa narkotika bygger på allmänpreventiva resonemang. Argumentet hänger samman med lagstiftarens uttalade intresse att starkt markera avståndstagande från narkotika. Genom kriminaliseringen av narkotikabruk menar lagstiftaren att allmänheten får en tydlig signal om att all befattning med narkotika är oacceptabel. Frågan är om en kriminalisering av narkotikabruk verkligen får en sådan effekt. Som framgått har straffen för narkotikabrott höjts åtskilliga gånger sedan införandet av narkotikastrafflagen och innehav av narkotika, även för eget bruk, har under hela perioden varit olagligt. Det finns skäl att fråga sig om det fanns någon som *inte* uppfattat att samhället kraftfullt tog avstånd från narkotika.

Avseende ungdomar kan en kriminalisering visserligen hjälpa föräldrar och det omgivande samhället till ännu ett argument att avstå droger – för att det är olagligt. I sammanhanget kan det dock ifrågasättas om straffrätten verkligen bör användas för sådana syften. Dessutom är det högst oklart om ungdomar – som inte vill lyssna på argument om narkotikans skadeeffekter – blir särskilt påverkade av att det olagliga området utvidgats till att även omfatta bruk. De flesta som använder narkotika torde ändå begå brott genom innehav varför kriminalisering i sig inte tycks fungera avskräckande på de personerna. Det är visserligen möjligt att kriminaliseringen kan ha effekt på de personer som annars bara skulle testat narkotika någon enstaka

gång. Det kan dock ifrågasättas om samhället vinner särskilt mycket på att avhålla personer från att enstaka gånger testa narkotika.

En av de stora frågorna i kriminaliseringsdebatten handlade om narkotikamissbrukarnas möjligheter till vård och behandling. I lagstiftningsarbetet bemödade sig lagstiftaren med att i möjligaste mån minimera riskerna att missbrukare undandrog sig vård. Detta gjordes genom att sätta bötesstraff för bruk samt stadga straffrihet i de fall narkotikabruket uppdragats genom vårdkontakt. Ändå kvarstod själva problemet. I ett slag gjordes själva symptomet för missbruk – användandet av missbruksmedlet – till ett brott. Tyvärr är missbruk inte så enkelt beskaffat att det upphör om det görs olagligt. Som missbrukare kommer du att fortsätta använda narkotika. Skillnaden är att du nu begår ett brott varje gång så sker, därför finns det större anledning för dig att hålla dig undan det offentliga rummet. Regeln om ansvarsfrihet, eller de låga straffen, förtar inte den effekten.

Som jag tidigare redogjort för togs ansvarsfrihetsregeln sedermera bort samtidigt som fängelse infördes på straffskalan. Den självmotsägelse som lagstiftaren tidigare försökt eliminera – att en vårdsökande missbrukare skulle vara tvungen att ange sig själv för brott – var därmed införd i lagstiftningen. Självklart finns det skäl att ifrågasätta en sådan ordning eftersom lagstiftaren tidigare varit noggrann med att bemöta de farhågor som fanns angående missbrukares möjligheter till vård. Nu valde lagstiftaren istället att nöja sig med möjligheten till åtalsunderlåtelse och förlita sig på sekretessreglerna inom vården. Det finns skäl att ifrågasätta logiken i att straffbelägga ett beteende samtidigt som tilltro sätts till att lagstiftningen i vissa fall inte kommer användas. Ytterligare ett problem med en sådan ordning är att beslutet läggs hos enskilda människor – åklagare och vårdpersonal – istället för hos lagstiftaren.

4.2 Lever kriminaliseringen upp till relevanta principer?

4.2.1 Skyddsintresse

I förarbetena till kriminaliseringen av narkotikabruk nämns skyddsintressen i samband med att invändningen om paternalism bemöts. Tyvärr utvecklas resonemanget inte mer än så vilket gör det svårt att veta vilka skyddsintressen lagstiftaren åsyftade. Det får dock förstås som att lagstiftaren ansåg att även om straffbudet träffar ett beteende som riktar sig mot den egna personen kan beteendet även påverka andra. Detta är förstås helt sant. Användandet av droger kan göra att den allmänna sjukvården belastas och att andra människor upplever eller utsätts för obehag. Skyddsintressena torde vara andra människors hälsa och trygghet samt samhällets medicinska resurser. Problemet är att sådana skyddsintressen även kan anföras till stöd för att kriminalisera bilåkande och andra störande och farliga aktiviteter samt nyttjandet av ohälsosam mat, alkohol och tobak. Dessutom nämndes inte dessa intressen i förarbetena. Vad som skulle skyddas var snarare intresset av politisk konsensus i frågan. Åsiktssplittringen hotade intresset av att visa enighet och tydlighet i narkotikafrågan. Det finns förstås skäl att fråga sig om ett sådant intresse kan anses uppfylla kraven på skyddsintresse i en rättsstat. Som jag redan nämnt torde politisk debatt och oenighet snarare vara en förutsättning för en välfungerande demokrati. Därtill är den fria åsiktsbildningen skyddad genom grundlag.⁸⁰

4.2.2 Skada

Utgör brukande av narkotika en skada? Frågan problematiseras av att det i förarbetena inte tydligt angetts vilket eller vilka skyddsintressen som kriminaliseringen avser skydda från skada. Det verkar inte som att lagstiftaren menar att det vid narkotikabruk skulle finnas något direkt brottsoffer. Narkotikabruk riktar sig bara mot brukaren själv varför någon

⁸⁰ 1 kap. 1 § regeringsformen.

offerskada knappast kan sägas uppstå. Vad gäller den enskilda brukaren kan dock skada i många fall uppkomma på dennes fysiska eller psykiska hälsa. Skyddsintressena liv och hälsa kan således sägas ta skada av narkotikabruk. Trots det är det inte givet att en kriminalisering är befogad. Principen om att paternalistisk lagstiftning inte bör genomföras gäller alltså. Som jag tidigare berört menade lagstiftaren i förarbetena att en kriminalisering kan skydda fler än ett skyddsintresse, ett påstående som visserligen är helt korrekt. I sammanhanget förefaller påståendet dock irrelevant så länge dessa skyddsintressen inte också anges. Ytterligare ett argument mot påståendet om paternalism var att innehav för eget bruk redan var olagligt varför kriminaliseringen av bruket snarare handlade om praktiska detaljer. Det går förstås att ifrågasätta logiken i att motivera införandet av en paternalistisk lagstiftning med att en liknande redan finns. Vidare är det naturligtvis möjligt att argumentera för att paternalistiska lagstiftningar under vissa omständigheter bör accepteras. Det gäller framförallt fall där intrånget i människors frihet är relativt mildt samtidigt som stor skada undviks. Avseende narkotikabruk kan det ifrågasättas huruvida en kriminalisering verkligen minskar den skada som kan uppkomma genom narkotikabruk. I de fall bruk endast förekommer sporadiskt kan det också ifrågasättas om det verkligen uppkommer någon skada. Dessutom kan intrånget i människors frihet knappast sägas vara mildt. Kriminaliseringen gör att det överhuvudtaget inte är möjligt att bruka droger på ett lagligt sätt vilket gör att de som inte förmår låta bli måste dra sig undan det offentliga rummet för att inte riskera åtal. Därtill är de tvångsmedel som används i bevissäkringen mycket ingripande och integritetskränkande. Är målet att minska narkotikans skadeverkningar finns det anledning att tro att det finns betydligt mindre ingripande sätt att göra det på.

Det faktum att narkotikabruk kan leda till vårdbehov och därmed belasta sjukvården skulle kunna ses som en skada på samhällets resurser, en form av gemenskapsskada. Problemet med en sådan syn är att det i sådana fall är många fler beteenden än narkotikabruk som bör kriminaliseras, jag har redan nämnt bland annat ohälsosam mat och alkohol. Dessutom är det inte givet att narkotikabruk får sådana konsekvenser. Det handlar om en potentiell skada på ett skyddsintresse och frågan är om sambandet är tillräckligt starkt för att motivera kriminalisering. Samma sak kan sägas om den eventuella skada som uppkommer på andra människors trygghet och hälsa. Beteenden som fysiskt skadar andra människor är dessutom i de allra flesta fall redan kriminaliserade och i de fall skadan enbart består av psykiskt obehag kan det ifrågasättas om skadan är att anse som tillräckligt relevant för kriminalisering.

4.2.3 Effektivitet

Under kriminaliseringsdebatten framkom att det icke-kriminaliserade området var mycket litet och att det därför inte fanns anledning att kriminalisera. Som motargument anfördes att det var just i detta område som många ungdomar fick sin första kontakt med narkotika. Det är förmodligen sant att den första kontakten med narkotika vanligen sker genom bruk men att kriminalisering därmed skulle vara ett effektivt sätt att förmå människor att avstå narkotikabruk är inte givet. Tyvärr görs i förarbetena ingen analys av kriminaliseringens förmodade effekt. I ljuset av att innehav för eget bruk redan var olagligt borde det ha förts ett utförligt resonemang om huruvida en utvidgning av det kriminaliserade området kunde väntas vara ett effektivt medel mot narkotikans utbredning. Istället verkar tankegången ha varit att mer av samma medicin var lösningen på de narkotikaproblem samhället brottades med. Att Norge och Finland redan infört kriminalisering av narkotikabruk borde ha utnyttjats för att ta reda på vilka effekter en sådan lagstiftning kunde få. I sammanhanget är det därför svårt att låta bli att undra huruvida lagstiftaren var ute efter att på ett effektivt sätt minska användningen av droger i samhället eller om intresset framförallt var inriktat på att visa handlingskraft avseende narkotikafrågan.

4.2.4 Klandervärdhet

För att kriminaliseringar inte ska bli godtyckliga och i onödan inskränka medborgarnas frihet bör de enligt den liberala straffrättsteorin användas som sista utväg. Kriminaliseringar bör därvid tillgripas endast för de mest förkastliga gärningarna. Huruvida narkotikabruk är förkastligt eller klandervärdt är naturligtvis inte en enkel fråga att besvara eftersom det beror på vem du frågar. I förarbetena till kriminaliseringen omnämns inte några sådana aspekter. I dagens samhälle är det dock ovanligt att beteenden som endast riktar sig mot den egna personen anses vara klandervärda. Självmordsförsök anses exempelvis, av många, inte vara förkastligt – och är som bekant inte heller olagligt. Ytterligare exempel på sådana beteenden är nyttjandet av alkohol, tobak och ohälsosam mat samt ägnandet åt olika extremsporter. På vilket sätt bruket av narkotika skulle skilja sig från dessa exempel – och därmed anses vara klandervärdt – är enligt mig oklart.

4.3 Slutsatser

1988 var det riksdagsval i Sverige. Den socialdemokratiska regeringen hade i flera år motsatt sig en kriminalisering av narkotikabruk men ändrade sig plötsligt. Flera utredningar hade gjorts i frågan, alla med slutsatsen att bruk av narkotika inte borde kriminaliseras. Trots det genomfördes kriminaliseringen lagom till sommaren innan valet. Skälen – vikten av att visa avståndstagande, den preventiva effekten på ungdomar samt intresset av att avföra ämnet från debatten – är relativt outvecklade och försvårar analysen av lagstiftarens resonemang. Därför blir det lätt att falla in i tanken att kriminaliseringen handlade mer om politisk taktik än om verklig vilja att förhindra narkotikans utbredning i samhället. Det faktum att intresset av att rikta debatten på andra frågor dessutom angavs som skäl för kriminaliseringen stärker en sådan tes. Kriminaliseringen får således karaktär av symbollagstiftning där lagstiftaren har velat visa handlingskraft i narkotikafrågan och samtidigt få bort ett obekvämt ämne från den politiska debatten.

Angående de liberala straffrättsprinciperna anser jag att lagstiftaren genomgående presenterat bristfällig argumentation, och i vissa fall inte fört några resonemang alls. Avseende kriminaliseringens förmodade effekt görs svepande antaganden om en att den skulle ge psykologiska effekter på ungdomar. Vidare har det inte tydligt formulerats *vad* kriminaliseringen avser skydda och inte heller vilken *skada* bruket orsakar. Här duger det inte att i allmänna ordalag tala om narkotikans skadeverkningar utan lagstiftaren måste tala om på vilket sätt just *narkotikabruk* orsakar skada, liksom på vad det orsakar skada. De flesta är överens om att det kan skada brukaren själv, men om lagstiftaren vill avvika från principen att inte införa paternalistisk lagstiftning bör de argument som anförs vara rationella och utförliga, något jag inte anser att de var.

De skäl som lagstiftaren presenterat till stöd för kriminalisering av narkotikabruk uppfyller inte de krav som den liberala straffrättsteorin uppställer. Detta betyder naturligtvis inte att det inte kan finnas skäl för en ordning där narkotikabruk är kriminaliserat, det betyder bara att lagstiftaren inte framfört de skälen. Jag har i vissa fall försökt tolka lagstiftarens intentioner välvilligt. I diskussionen om skada tar jag även hänsyn till gemenskapsskada trots att sådan inte tydligt tagits upp i skälen till kriminalisering. Jag diskuterar också paternalism mer ingående än vad

lagstiftaren gör. Det är dock viktigt att betona att min diskussion inte gör anspråk på att vara uttömmande. Som jag nämnde i inledningskapitlet finns det flera perspektiv som är utlämnade i uppsatsen och det är förstås möjligt att en kriminalisering skulle kunna berättigas med hjälp av dem. Det är även möjligt att kriminaliseringen av narkotikabruk skulle kunna rättfärdigas med hjälp av andra straffrättsteorier. Detta är frågor som skulle kunna utgöra grund för vidare forskning.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Statens offentliga utredningar

SOU 1984:13. Samordnad narkotikapolitik: slutbetänkande av Narkotikakommissionen.

SOU 1992:61. Ett reformerat åklagarväsende: betänkande av Åklagarutredningen.

SOU 2013:38. Vad bör straffas? Betänkande av Straffanvändarutredningen.

Utskottsbetänkanden

JuU 1981/82:47 om anslag till brottsförebyggande rådet m.m.

JuU 1982/83:37 om ändringar i narkotikastrafflagen m.m.

JuU 1984/85:12 om åtgärder mot narkotikabrott m.m.

Departementsserien

Ds Ju 1986:8 Förslag till ändringar i narkotikastrafflagen (straffbarheten vid narkotikamissbruk).

Propositioner

Prop. 1968:7: Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till narkotikastrafflag, m.m.

Prop. 1987/88:71. Om ändringar i narkotikastrafflagen.

Prop. 1992/93:142. Om åtgärder mot bruk av narkotika samt ringa narkotikabrott.

Prop. 1994/95:23. Ett effektivare brottmålsförfarande.

Prop. 2005/06:42. Olovlig befatning med narkotikaprekursorer.

Svensk författningssamling

SFS 1968:64 – Narkotikastrafflagen

SFS 1969:33

SFS 1972:193

SFS 1974:152 – Regeringsformen

SFS 1981:226 – Lag om ändring i narkotikastrafflagen

SFS 1988:286 – Lag om ändring i narkotikastrafflagen

Litteratur

Asp, Ulväng & Jareborg. Kriminalrättens grunder. 2:a upplagan, Uppsala, 2013.

Hampshire, Stuart. *Morality and Conflict*. Oxford, 1983.

Jareborg, Nils. *Allmän kriminalrätt*. Uppsala, 2001.

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.). *Juridisk metodlära*. 3:e upplagan, Danmark, 2013.

Lernestedt, Claes. *Kriminalisering – problem och principer*. Göteborg, 2003.

Simester & von Hirsch. *Crimes, Harms, and Wrongs*. Oxford, Portland, 2011.

Artiklar

Jareborg, Nils. ”Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik”. I: *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*. Dag Victor (red.), Stockholm, 1995.

Tham, Henrik. ”The issue of criminalization of drug use in Sweden”. I: *Nordic studies on alcohol and drugs*. 4/09 vol. 26, 2009.

Träskman, Per Ole. ”Drakens ägg – den narkotikarelaterade brottskontrollen”. I: *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*. Dag Victor (red.), Stockholm, 1995.

Träskman, Per Ole. ”Narkotikabrotten och kontrollen av bruket av narkotika genom straffrättsliga medel”. I: *Narkotika. Om problem och politik*. Stockholm, 2011.

Victor, Dag. ”Politik och straffsystem – ett drama under utveckling”. I: *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*. Dag Victor (red.), Stockholm, 1995.

Övrigt

Narkotikakommissionen, Narkotikastrafflagen m.m., PM nr 8 december 1983.

BRÅ PM 1982:2 Narkotikabrott. Översynen av lagstiftning mot organiserad och ekonomisk brottslighet.

BRÅ-rapport 2000:21 Kriminaliseringen av narkotikabruk. En utvärdering av rättsväsendets insatser.